

УДК: 327(4-672EU:47-11)
321.011

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69609993

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Оригинални научни рад

стр. 1-20.

Рад примљен 17.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

НЕПОВОЉНА ПЕРСПЕКТИВА ИСТОЧНОГ ПАРТНЕРСТВА У ПОЈЕДИНИМ ЗЕМЉАМА „ЕВРОПскоГ СУСЕДСТВА“¹

Милош М. Петровић,² научни сарадник

Институт за међународну политику и привреду

Резиме

У овом раду биће истраживани ограничени политички резултати у домену продубљивања веза између Европске уније и појединих источних партнера. Аутор наводи да у спољнополитичком смислу постоје значајне препреке у продубљивању сарадње као последица заоштрених односа са Русијом, с којом се пролонгира стратешко ривалство које траје од избијања украјинске кризе. Истраживање показује да политичка руководства у Белорусији, Јерменији и Азербејџану настављају да сарађују са Европском унијом у ограниченом обиму, невољни да се одрекну продубљивања веза са другим актерима, попут Русије и Турске, првенствено услед безбедносно-политичких разлога. Захваљујући свом познавању региона, традиционалним блискостима, али и тврдој моћи и развијеним инструментима сарадње, ти актери у наведеним земљама остварују појачано политичко присуство у поређењу са ЕУ. Аутор анализира и концепт суверенизма као важног идејног аргумента у спољнополитичком опредељењу Белорусије. У раду се полемише да опстанак замрзнутих спорова на територијама источних партнера, као и неадекватна улога Брисела у подстицању украјинске

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО „Утицај промена друштвених и политичких парадигми на међународне односе“, финансираног од стране Универзитета Унион Никола Тесла у Београду.

² Мејл: milos.petrovic@diplomacy.bg.ac.rs

геополитичке кризе, делују као елемент одвраћања у правцу других регионалних сила. Аутор закључује да је иницијатива Источно партнерство у свом деценијском раду само делимично допринела зближавању са постсовјетским суседима, и у смислу географског опсега и у домену политичких резултата, и то првенствено на билатералном нивоу.

Кључне речи: суседска политика, Европска унија, европеизација, спорови, суверенизам, украјинска криза, тврда моћ.

Увод

У светлу промена насталих као последица „источних проширења“ Европске уније (2004-2007), а посебно након руске интервенције у Грузији 2008. године, та је наднационална организација проценила да је неопходно установити неку врсту засебног концепта за постсовјетске европске суседе, с изузетком Русије (Петровић, 2018, стр. 2). У правно-политичком смислу, „Источно партнерство“ званично је профункционисало 2009. године у Прагу, и присуству представника држава-чланица и ЕУ институција, с једне стране, и следећих тадашњих званичника: азербејџанског председника Илхама Алијева, првог заменика белоруског премијера Владимира Семашка, грузијског председника Михаила Сакашвилија, јерменског председника Сержа Саргизјана, молдавског министра спољних послова и европских интеграција Андреја Стратана и украјинског председника Виктора Јучшенка (Council of the European Union, 2009, pp. 2-3). Партнерство је у институционалном смислу осмишљено као подрегионална димензија суседске политике ЕУ, с фокусом на источноевропски постсовјетски простор (с изузетком Русије).

Од самог почетка, сарадња између ЕУ и источних суседа је била оптерећена неразумевањем у вези са очекиваним дугорочним исходима ближих односа. Из перспективе Уније, замишљено је да уговори о придруживању, у комбинацији са свеобухватним трговинским споразумима, резултују пре свега постепеном економском интеграцијом тих привреда са јединственим европским тржиштем; сви источни партнери, с изузетком Белорусије, ступили су у преговоре и кретали се у правцу закључивања споразума током наредних година (Ковачевић, 2020, стр. 162). Ипак, поред Белорусије, и представници Азербејџана и Јерменије оклевали су да у кратком року продубе односе са Европском унијом, док Украјина, Молдавија и Грузија јесу биле заинтересоване за што ближе релације са Бриселом. Пет година након прашког самита, Грузија, Молдавија и Украјина имале су закључене трговинске и политичке споразуме

са Европском унијом, унапредивши статус својих односа са том организацијом (European Council, 2022). С друге стране се издвојио круг мање заинтересованих и евроскептичнијих источних суседа: Белорусија, Азербејџан и Јерменија, с којима је Европска унија од половине претходне деценије настојала да осигура барем неки напредак у сарадњи. С једне стране се може констатовати да се ради о „два круга“ источног суседства (Ковачевић, 2020, стр. 163), при чему – парадоксално (или можда и не) – „напреднију“ групу одликује и присуство замрзнутих сукоба у свакој од земаља (Петровић, 2019, стр. 36). У контексту овог текста две подгрупе ословљаваћемо према првом слову имена држава: „ГМУ“ и „БАЈ“. С друге стране, таква диференцијација не имплицира да се ради о земљама са истоветним спољнополитичким амбицијама и унутрашњим моделом развоја. Напротив: у случају „БАЈ“ подгрупе постоје велике разлике између све три државе, како између кавкаских суседа Азербејџана и Јерменије који никада нису ни успоставили дипломатске односе, тако и на примеру географски удаљене Белорусије, која има своје властите изазове, посебности и приоритете.³

Аутор анализира невелика достигнућа димензије „Источно партнерство“ у случају подгрупе „БАЈ“, руководећи се наводом да је у спољнополитичком погледу сарадња тих земаља са Европском унијом значајним делом повезана и са статусом односа са регионалним силама попут Русије и Турске. Аутор напомиње да иако „Источно партнерство“ (у даљем тексту такође: ИП) представља регионалну димензију повезивања, везе се првенствено граде и продубљују помоћу билатералних алата (нпр. споразума са сваком појединачном земљом у различитим доменима), а исто тако се и валоризују. Док домен ИП јесте у концептуалном смислу свеобухватан и обухвата низ домена у аспектима економске уније и политичког зближавања, он се заправо одликује приступом одоздо-нагоре, стављајући акценат на појединачне напоре (билатерализам). Будући да је фокус на појединачним везама, аутор наводи да исход ни не може бити повољнији у односу на више нивоа односа који тренутно одликују приступ ка источним суседима. Аутор сматра да Источно партнерство недовољно узима у обзир геополитичке, економске и друге специфичности подгрупе БАЈ у погледу неопходности сарадње са другим споменутиим регионалним силама, што значајно умањује привлачну снагу, као и перспективу продубљивања односа са ЕУ у оквиру те спољнополитичке иницијативе.

³ Такође су евидентне и разлике унутар ГМУ групе, без обзира на њихово проевропско стратешко опредељење, посебно имајући у виду географску дистанцу, различите економске перформансе и политичке феномене, првенствено на релацији Молдавија/Украјина и Грузија. Ипак, тематски фокус овог истраживања јесте на БАЈ групацији.

У даљем току биће изложене следеће целине: БАЈ између европског партнерства и источних регионалних сила, у оквиру којег ће се анализирати концепти суверенизма и национализма на примеру Белорусије, као и ескалације непријатељстава око Нагорно („Горског“) Карабаха, у који су били уплетени и Јерменија и Азербејџан као део другог карабашког рата. Након тога, уследиће закључна разматрања.

Теоријска разматрања суверенизма и пример Белорусије

Концепт сувереног одлучивања у почетном делу 21. века све више одудара од вестфалског уважавања светости националних институција. Та се појава манифестује у растућем јазу између нормативних аспеката, с једне стране, и интервенционизма и притисака других актера, с друге стране, што Стивен Краснер (Stephen Krasner) назива „организованим лицемерјем“ у истоименој књизи (1999, pp. 220-221). Такав дисбаланс је одраз урођеног парадокса у међународним односима, који се испољава с једне стране у једнакости субјеката у смислу права и обавеза, док се саме интернационалне везе, утицаји и активности у пракси одликују великим асиметријама (Pfetsch, 2011, p. 39). Ни постсовјетски простор није био изузет од диспропорције између права на очување националних ресурса и аутономије, с једне стране, и спољних утицаја, с друге стране. То се манифестује и у низу замрзнутих спорова у постсовјетском простору, као и све учесталијим геостратешким окршајима у том подручју, пре свега између трансатлантског запада и Русије. У том контексту, Источно партнерство може се посматрати у контексту „теорије игара“ између политичког запада (Европска унија, уз подршку САД) и истока (Русија, Евроазијска унија, ОДКБ), у оквиру које свака страна настоји да задобије западни део постсовјетског простора (Петровић, 2019, стр. 72-75). То је између осталог и одраз асиметрије између међународних сила попут Европске уније и Русије (који поседују софистициране инструменте и полуге моћи помоћу којих утичу на активности својих суседа), и источних партнера, с друге стране, који не само да се не могу сматрати регионално утицајним земљама, већ поседују и низ проблема који отежавају њихово унутрашње функционисање - почевши од скромног демократског наслеђа и слабе државности, преко међуетничког неповерења и сукоба, до утицаја бројних интересних група и недовољне инклузије мањинских заједница (Bianchini & Minakov, 2018, p. 299).

Односи између Русије и тзв. “колективног Запада“ (који се преламају и на постсовјетске земље) се могу поимати и помоћу деглобализацијских феномена које идентификује и набраја Елена Алексеенкова (тзв. „5 ДЕ“): (1) девалвација заједничких вредности и идентитета, (2) деструкција заједничког простора, (3) деволуција економске међузависности, (4) деинституционализација и (5) делимитација информационих токова (Alekseenkova, 2021). У оквиру прве ставке бележи се удаљавање Москве од онога што се сматра европским либералним вредностима, при чему се залаже за вредности плурализам као нову глобализацијску парадигму; у оквиру друге ставке се првенствено мисли на све већу затвореност граница, како због санкција тако и због пандемије КОВИД-19; смањење економске међузависности се перципира у контексту настојања Европске уније да буде енергетски независнија, док Русија такође настоји да унапреди своју самоодрживост у контексту ембарга; деинституционализација је евидентна у укидању мултилатералних платформи и у знатно другачијим поимањима концепата суверенитета и права на одбрану; напославу, у погледу информационих токова констатује се висок степен злоупотребе информација и пласирања непотпуних или неистинитих интерпретација, у комбинацији са пропагандним циљевима (оп.цит.). Све наведене ставке одражавају се и на руске суседе, који су суочени са вишеструким дилемама у погледу развојних политичких, економских, али и идентитетских перспектива.

Имајући у виду да свака земља “источни партнер” има своје специфичности у смислу територијалне (не)целовитости, стања политичког плурализма, нивоа мултиетничности и степена односа са Руском Федерацијом и Унијом, стратешка политичка оријентација и домети Источног партнерства нису истоветни у свакој од држава. Томе доприносе и билатерални приступи споменутих спољних актера, који, без обзира на мултилатералне платформе помоћу којих настоје да повежу регион са својим развојим концептима, заправо првенствено појединачно развијају и третирају сваку од земаља. Суочене са комбинацијама тврде и меке моћи од стране Русије и Европске уније, дошло је до неке врсте геостратешке диференцијације региона на БАЈ и ГМУ групу, премда треба имати у виду да се ради о све турбулентнијем поднебљу где је могућ и „прелазак“ из једне у другу групацију под одређеним околностима (тј. не ради се о некој „задатој“, већ најпре условној подели).

Белоруски председник Александар Лукашенко у европским и трансатлантским круговима се колоквијално оловљава „последњим европским диктатором“ (Aslund, 2020). Таква „етикета“ представља одраз његове тродеценијске пресудне политичке

улоге у процесима у Белорусији. Наиме, он је континуирано на председничкој функцији од 1994. године, при чему последњи пут захваљујући наводној већини од 80% на председничким изборима 2020. године (Petkova, 2020). Његов последњи реизбор представљао је врхунац кризе која већ неколико година тиња у Белорусији, где се бележи јачање опозиционих група и упоришта (Тарага, 2021, pp. 317-318). Лукашенкова политика може се анализирати у контексту тзв. „популистичког суверенизма“ (De Spiegeleire, Skinner & Sweijts, 2017, p. 37). Суверенизам се може раздвојити од блиског појма „национализам“ помоћу различитих фокуса; национализам се фокусира на „нацију“ док се суверенизам усмерава на „државу“ и на њене компетенције; они се могу и преклапати, али у случају Белорусије најпре се ради о другонаведеној логици (Ibid, pp. 37-39). То је између осталог и последица одређеног етничког флукса који постоји у Белорусији, а који подразумева и значајно присуство руског елемента који је у многим аспектима комплементаран, или допуњујућ, у погледу политичког идентитета (Тарага, 2021, p. 310). Те су везе последица и политичких блискости, па и подражавања руског државног и друштвеног модела који је на делу у Белорусији; та је земља најближи партнер Русије, с којом твори и наднационалну, премда више апстрактну, надржавну унију. Заузврат Белорусија има приступ енергентима из Русије по најповлашћенијим ценама у Европи, али и њено руководство ужива подршку Москве (што је нарочито битно имајући у виду фактички непризнат статус белоруских власти од 2020. године наомамо, пре свега од стране земаља евроатлантског подручја).

С друге стране, односи између Европске уније и Белорусије спадају међу најмање развијене у ширем европском простору. Партнерски споразум о сарадњи, потписан 1995. године, никада није ратификован на европској страни због незадовољавајућег стања демократије у Белорусији, тако да су оквирни односи и даље регулисани анахроним споразумом о трговини и сарадњи из совјетских времена (European Commission, 2021). Белорусија је тако једина земља обухваћена димензијом Источног партнерства која нема потписан споразум „нове генерације“ о ближој, партнерској сарадњи са Европском унијом. То је донекле парадоксално, имајући у виду географску позицију те земље као једне од најзападнијих земаља постсовјетског подручја, која се граничи са више чланица ЕУ и са њима дели бројне сличности.

Заправо, односи између две стране могли би пре да се интерпретирају у контексту ретроспектива санкција спрам Белорусије. Поједини стручњаци су такав приступ називали „двоструким колосеком“, с обзиром на његово ослањање на санкционисање, с

једне стране, и притиске за демократизацијом, с друге стране, што није исходovalo крупнијим нити дугорочно одрживим резултатима (Duga, 2008, p. 1). Уосталом, слични покушаји Уније да примењује двојакe приступе није показао резултате ни у њеној политици проширења. Наиме, чак и у том простору где ЕУ ужива значајно економско, политичко и друго преимућство у односу на друге актере, дихотомија „стабилност-демократизација“ показала се интристички контрадикторном (Smith, Marković Khaze & Kovačević, 2021, p. 170).

Рестриктивне мере Европске уније спрам Минска трају још од деведесетих година, манифестујући се нератификовањем споразума о сарадњи, ускраћивањем подршке држава-чланица за чланством у Савету Европе и прекидима политичких састанака као одговор на уставни референдум којим је омогућено продужавање Лукашенковог председничког мандата (1996), док је 2006. године злоупотребом другог референдума фактички омогућено потенцијално доживотно председниковање (Duga, 2008, pp. 1-2). Организовање избора у Белорусији, као и њихови резултати, заправо су упитног легитимитета већ дуги низ година, не само због изостанка фер кампање и прогона неистомишљеника, већ и онемогућавања изјашњавања грађана у складу са минимумом демократских стандарда. Са своје стране, Европска унија је одувек Белорусију третирала слично земљама Средње и Источне Европе, употребљавајући различите начине да подстакне процесе европеизације у тој држави. Међутим, то није довело до очекиваних системских промена, а нестабилна ситуација у блиској Украјини доприносила је аверзији од ближег повезивања са западним политичким, безбедносним, економским и другим структурама.

С мањим прекидима и у различитом обиму, санкције се интензивирају од 2004. године, када су уведене као одговор на ранији нестанак неколико опозиционих лица и новинара, да би у наредним годинама биле поштроване због кршења изборних стандарда, незадовољавајућег стања људских права и слобода и неадекватног третмана опозиционих и грађанских актера (European Council, 2022). Поштривање рестриктивних мера одвијало се у околностима када је највећи део средњеевропских и источноевропских суседа бележио значајан напредак у различитим аспектима демократизације, као део свог приступног процеса НАТО-у и Европској унији. Како је инструмент условљавања у том делу континента био релативно успешан, постојало је одређено уверење да ће низ ограничавајућих мера попут замрзавања имовине, онемогућавања преласка границе десетинама лица, обесхрабривањем или

онемогућавањем промета оружја и низа других производа и услуга, пре или касније, подстаћи демократизацију Белорусије по западноевропском моделу. Другим речима, споменутим приступом „двоструког колосека“ Европска унија настојала је да логиком позитивног и негативног условљавања приволи белоруске власти да своје активности и политике прилагоде европским стандардима и обрасцима, као што је био случај у западном суседству Белорусије, обухваћеном агендом проширења ЕУ.

Ступање Пољске, Летоније и Литваније у чланство НАТО (између 1999-2004. године) и Европске уније (2004. године) начинило је Белорусију пограничном земљом између две водеће регионалне силе: Русије и ЕУ. Оба актера показивала су велико интересовање за развојни правац Белорусије у контексту свог сопственог геостратешког престројавања. ЕУ је конципирала Источно партнерство како би подстакла европеизацију у свом источном суседству, док Москва настоји да задржи утицај у постсовјетском простору кроз стратегије попут Евроазијске уније и Организације уговора о колективној безбедности). Русија је током последње деценија била ангажована на онемогућавању преобликовања „геополитичког пејзажа“ који би ишао на њену штету, што се манифестовало и у контексту украјинског спора (Таловић, Милосављевић, 2017, стр. 169). С друге стране, земље постсовјетског европског простора, које спадају међу мање и средње утицајне државе, на геополитичкој сцени немају пуно избора него да прате и усклађују се са позицијама великих сила (Стојадиновић, 2019, стр. 131). Прилагођавање захтевима великих држава/актера је посебно тешко онда када су њихови захтеви међусобно искључиви, као нпр. у контексту украјинске кризе.

Од ескалације украјинског конфликта и потоњег усвајања измењеног приступа у домену политике суседства Европске уније 2015. године, Брисел је настојао да са Минском поново покрене сарадњу у барем појединим пољима. Измењеној стратегији Брисела пре је допринела геостратешка неопходност него промене на унутрашњем плану; поред неодговарајуће динамике развоја димензије Источног партнерства, учешће Белорусије и суседа у формирању Евроазијске уније могло је значајно да поремети ближе повезивање ЕУ са источним суседима, које је ионако значајно погођено неочекиваним током украјинског спора (Delcour, 2015, pp. 316-317). Ублажавање рестриктивних мера спрам белоруског режима и привреде отпочело је 2015. године (BBC, 2015). Исте године Лукашенко је поново освојио председничке изборе уз огромну већину, а извештај посматрачке мисије ОЕБС-а, иако је идентификовао низ крупних неправилности који доводе у питање „интегритет“ избора, нагласио је мирне околности и одређена

побољшања у изборном процесу (OSCE, 2015). Такве оцене представљале су и основ за попуштање тензија између ЕУ и Белорусије, упркос чињеници да је, као и претходних пута, Лукашенку приписано преко 80 процената гласова, а да су сви опозициони кандидати освојили мање од 5 одсто, судећи према званичним резултатима (Weselowsky, 2020).

Вишегодишњи детант у белоруско-европским односима може се објаснити настојањима ЕУ да осигура више утицаја у тој земљи, у контексту ширег, геополитичког сукоба са Русијом. Према концепту теорије игара који је примењив на европско-руске односе, сваки од актера настоји да обезбеди што већи утицај у што већем делу источноевропског региона, служећи се низом инструмената; док Русија на располагању има и тврду моћ, Европска унија је ограничена у погледу својих стратешких алата. У контексту заоштрених односа и међусобно искључивих стратегија, добитак једне стране подразумева губитак за другу. Игра са нултом сумом подразумева прекид сарадње између две стране и класично надметање, усмерено ка победи једне стране; ипак, с обзиром на дуготрајност и сложеност кризе, као и њене актуелне исходе, игра са мешовитим мотивима можда представља повољнији оквир за тумачење (Blidaru, 2018, p. 42). Тај приступ је адекватнији будући да постоји потреба за барем минималним оквиром сарадње две стране (нпр. у домену енергије, где белоруски гасовод Јамал такође има важну улогу), те да руски и европски интереси нису у потпуности контрадикторни, иако јесу доста различити у бројним пољима (Ibidem, pp. 42-43). Ипак, односи две стране се налазе на најнижој тачки у последњих неколико деценија. ЕУ је на руску улогу у украјинској кризи одговорила увођењем и поштравањем санкција, које нису усмерене само ка економском кажњавању Москве, већ и ка демонстрацији озбиљности и настојању да се та земља одврати од подупирања даље ескалације. С друге стране, ЕУ је спрам Белорусије примењивала политику позитивног условљавања тј. пружања подстицаја, у виду споразума о визним олакшицама за белоруске грађане, као и уговора о реадмисији, који су закључени непосредно пред ескалацију пандемијске кризе.

Међутим, ближеј сарадњи је дошао крај након председничких избора 2020. године који су од стране Европске уније оцењени као незадовољавајући у погледу демократских стандарда, а самим тим и недовољно легитимни. Избори су одржани без ОЕБС-ових међународних посматрача, уз притварање и прогон неколико опозиционих лидера и бележење прекида канала комуникације, укључујући и интернет конекцију; након објаве о Лукашенковом освајању преко 80%, спрам свега 10% подршке противкандидаткињи

Светлани Тихановској (која се кандидовала уместо ухапшеног супруга), уследили су масовни протести и серијска хапшења хиљада људи (BBC, 2020). Тихановска је покушала да уложи приговор али је приведена на информативни разговор и подстакнута да напусти земљу (Ibidem). Масовни протести и хапшења су настављени у наредним месецима. Русија је честитала реизбор Лукашенку, док је ЕУ одбила да призна резултате избора, чиме се поново манифестовао геополитички јаз између две стране, иако је Високи представник ЕУ за спољну политику и безбедност Жозеп Борел навео да се мора избећи украјински сценарио, као и да је неопходно да се одржи комуникација са Русијом (Петровић, 2020).

Уследило је неколико рунди санкција спрам белоруских појединаца и предузећа у доменима попут замрзавања имовине и средстава, финансијских ограничења, авио-саобраћаја, прекограничног кретања, забране промета опреме која може да послужи репресији, ограничења горива, телекомуникационе опреме и сл. (EU Sanctions Map, 2022). Крајем маја 2021. године дошло је до кулминације напетости након што је авион компаније Рајанер (Ryanair) под изговором безбедносне претње био принуђен да непланирано слети у Минск и испоручи путника Романа Протасевича, новинара и критичара Лукашенковог обрасца владавине (Gebicki, 2021). Европска унија је догађај окарактерисала као “отмицу“ и поштрила санкције, забранивши белоруској авио-компанији прелет преко територије те организације, и позивајући на бојкотовање прелета преко Белорусије (Deutsche Welle, 2021). У светлу европске забринутости за стање људских права и демократије у Белорусији уследило је и додатно поштравање ембарга који је циљао домене дуванске индустрије, петролеја и петрохемијских производа, на шта је белоруски режим привремено повукао свог амбасадора при ЕУ, суспендовао споразум о реадмисији али и учешће у Источном партнерству (RFE/RL, 2021). У контексту стављања ван снаге споразума о реадмисији са ЕУ, упоредо су, уз наводну подршку белоруских власти, организовани масовни нелегални преласци држављана махом блискоисточних земаља преко западне границе у Литванију, Пољску и Летонију, што је произвело регионалну мигрантску кризу (Kuznetsov, 2021).

Балтичке земље прогласиле су ванредно стање како би покренуле механизме заштите својих граница. Поједини стручњаци попут Артјома Шраибмана сматрају да Минск покушава да користи мигрантско питање како би подстакао Унију да буде попустљивија према Лукашенковом режиму (Ioannes, 2021). Литванска министарка унутрашњих послова Агне Билотаите окарактерисала је ситуацију као масовно кријумчарење људи уз

подршку белоруских званичника које представља вид хибридног ратовања против држава-чланица Уније (Grzywaczewski, 2021). Из белоруске председничке канцеларије је саопштено да је увођењем санкција спрам Минска Европска унија фактички суспендовала уговор о реадмисији и да је кривица на тој страни (Nigam, 2021). Имајући у виду да Белорусију одликује председнички систем друштвено-политичког уређења, непризнавање легитимитета последњег Лукашенковог реизбора од стране ЕУ доживљено је као покушај спољног удара на режим у Минску. Залеђени односи са ЕУ (које карактерише суспензија учешћа у Источном партнерству, непризнавање власти и оптужбе за хибридно ратовање, поред низа санкција), у комбинацији са унутрашњим друштвено-политичким изазовима и покровитељским и свепрожимајућим утицајима Русије, представљају најважније чиниоце у разматрању спољнополитичких кретања у тој земљи, која пролази кроз најтурбулентнији период од свог осамостаљења.

С друге стране, Лукашенкова политичка перспектива више је него икада везана за руску подршку, будући да други суседи не признају исходе избора из 2020. године, чиме добит Русије постаје вишеструка: (1) демонстрира се њена релевантност као примарног међународног актера у Белорусији, (2) показује се солидарност у оквирима Евроазијске уније, који признају Лукашенкову владавину као легитимну; (3) Белорусија се у недостатку алтернативе укалупљује и ближе политички и безбедносно повезује с Русијом, што унапређује руске интересе у пограничном делу са Европском унијом и одвраћа њено даље деловање у том простору. Један изузетно важан симболички показатељ у том правцу представља Лукашенкова изјава из 2021. да је Кримско полуострво *de facto* и *de iure* у саставу Русије, чиме је окончано седмогодишње неизјашњавање Минска у вези с тим аспектом руско-украјинског спора (Shraibman, 2021). Имајући у виду свеобухватну блискост и сличности у политичком, културолошком, економском, друштвеном и другом погледу између Русије и Белорусије, не треба пренебрегнути да се подршком Минску имплицитно брани и суверени концепт одлучивања и управљања у односу на притиске за европеизацијом којима су обе земље изложене дуж западних граница. Поједини стручњаци попут Мајкла Кимажа (Michael Kimmage, 2021) полемичу да Минск и Москва имају заједничког непријатеља – западне структуре моћи, као и заједнички пројекат – осигурање стратешке суверености у односу на споменуте евроатлантске структуре. У том смислу се може констатовати и да спољнополитичка логика белоруског режима у значајној мери представља рефлексију

руске перцепције политичких, безбедносних и других феномена који се одвијају у источноевропском простору.

Регионална димензија сукоба на Кавказу

Јерменија има амбивалентне односе са Европском унијом и нешто мање сложене односе са Руском Федерацијом. Наиме, у јеку украјинске кризе, јерменске власти су одбиле да потпишу привилеговани партнерски споразум са Европском унијом и уместо тога се определиле за приступање Евроазијској економској унији, што је пореметило развојну перспективу Источног партнерства. Ипак, поучена својом штетном улогом у ескалацији конфликта у Украјини, Европска унија је накнадно понудила ревидирани трговинско-политички споразум, који су јерменске власти потписале, чиме је та земља постала прва чланица Евроазијске уније која истовремено продубљује повезаност и са Бриселом у оквиру Источног партнерства. Међутим, везе са Русијом остале су снажне и свестране. Јерменија је најближи руски кавкаски партнер, што је у посебној спреси са статусом Нагорно-Карабаха и нерешених односа које Јереван има са туркофоним суседима. Међутим, у последњих неколико година десиле су се две крупне ствари које су пореметиле руско-јерменске односе: (1) политичке промене у Јерменији током пролећа 2018. године, и (2) рат у Горском Карабаху 2020. године (други карабашки рат).

Деценијска владавина Републиканске странке предвођене Сержом Саркизијаном резултовала је слабљењем институција и повећањем перцепције корупције и друштвеног незадовољства у тој земљи (Karapetyan, 2021). Након два председничка мандата и уставних измена, његов избор на премијерску функцију изазвао је дубоку политичку кризу и бројне протесте, чије је продубљивање исходovalo Саркизијеновом оставком и избором опозиционог центристичког кандидата Николе Пашињана за премијера (Deutsche Welle, 2018). Такав исход званично је поздрављен од стране свих блиских међународних партнера, укључујући и Европску унију и Русију. Иако реформе нису дале брзе резултате, успостављање тела попут антикорупцијског савета и реформи у сектору унутрашњих послова допринело је уверењу дела становништва да се ствари постепено крећу у другачијем смеру (Sargsyan, 2021). У периоду до краја 2020. године Јерменија је забележила највеће побољшање демократских параметара које је икада забележено у извештајима Фридом Хауса (Freedom House, 2020, р. 5). С друге стране, поједини западни

медији тумаче руско незадовољство због исхода још једне смене власти налик на „обојену револуцију“, који је усмерен ка смањењу руског утицаја (Deutsche Welle, 2018). Са таквих становишта, развлашћивање Републиканске партије Сержа Саркизијана (који је важио за поузданог савезника Москве) и његова замена мултивекторски оријентисаним Пашињаном, могла је да уназади везе са најближим политичким и војним савезником.

Међутим, ствари су се убрзано погоршале у безбедносном погледу. Азербејџан је 2020. године уз турску подршку извршио инвазију на Горски Карабах – одметнуту азербејџанску територију под влашћу локалних Јермена, која свој опстанак дугује подршци Јеревана, али и Русије. Поједини западни извори наводе да је Москва била свесна погоршавања ситуације и да „није обесхрабрила“ избијање рата у настојању да унапреди своју властиту позицију у региону (Minzarari, 2020). Овај сукоб, познатији као други карабашки рат, исходао је смрћу више хиљада јерменских војника, протеривањем хиљада цивила и редуковањем граница испод оних које су у совјетско време чиниле тај простор (Петровић, 2020). Спор је представљао велику победу Азербејџана, који је повратио велики број територија и свео Арцах (званично име одметнуте територије) на енклаву, уз велику војну подршку Анкаре; руске трупе из сталне базе у Јерменији нису се мешале у сукоб, док је Европска унија реаговала накнадно и без икаквог утицаја на стање на терену (оп. цит).

Иако Русија јесте испословала прекид ватре и заправо спречила потпуно административно и физичко укидање Арцаха, чињеница је да су јерменске власти претрпеле велики пораз, а да се Москва није ангажовала проактивно до самог завршетка сукоба који је трајао шест недеља. Накнадна изјава премијера Пашињана да се неколико пројектила Искандер показало непоузданима наишло је на сумње и у јерменском војном врху и у званичној Русији, и резултовало је сменама у јерменском генералштабу и оптужбама за организовање преврата (Deutsche Welle, 2021). Наведене ставке наговештавају одређено захлађење у руско-јерменским односима, премда значајније стратешко удаљавање вероватно није реално због рањивости етничких јерменских подручја чија безбедност примарно зависи од руске подршке. Према појединим наводима, Пашињанов стил управљања је прекомерно западно оријентисан из перспективе Кремља (Minzarari, 2020). У светлу ратног пораза власти карабашких Јермена, па и матичне Јерменије, као и оптужби за планирање пуча од стране војног врха (са наводном руском подршком), Никол Пашињан је формално поднео оставку неколико

месеци након рата. Међутим, упркос незавидним околностима и донекле изван очекивања, Пашињан је на основу резултата нових избора реизабран, свега пола године након завршетка рата. То представља показатељ да у јерменском друштву постоји подршка очувању мултивекторског спољнополитичког курса (уз приближавање Унији), уз унапређење демократских параметара.

Европска унија је успоставила услове за појачано присуство у Јерменији кроз привилеговани партнерски споразум, уз интензивирање сарадње од промене власти 2018. године. Међутим, у контексту другог карабашког рата њен утицај био је без значаја на ток и исход сукоба, на који су у спољном погледу примарно утицале Турска и Русија. С друге стране, односи ЕУ са Азербејданом ограничени су одредбама превазиђеног уговора о сарадњи из 1999. године, а та је земља више пута показала незаинтересованост за продубљивање сарадње по угледу на друге постсовјетске земље попут нпр. Украјине или Молдавије.⁴ Ипак, на самиту Источног партнерства у Бриселу крајем 2021. године учествовали су високи државни представници свих земаља осим Белорусије која је прогласила напуштање тог формата, а међу темама се истичу и перспективе превазилажења сукоба између Азербејдана и Јерменије у светлу последњег конфликта (European Council, 2021). Премда Европска унија демонстрира интересовање за превазилажење спорова на Кавказу и уопште у земљама Источног партнерства, њена неспособност да утиче на спречавање или само одвијање сукоба у значајној мери маргинализује њен значај у том подручју у корист актера који располажу „тврдом моћи“, попут нпр. Турске и Русије.

Закључак

Европска унија осмислила је „Источно партнерство“ као концепт за додатно унапређивање веза са постсовјетским европским земљама унутар своје суседске политике. Међутим, упркос његовој прокламованој инклузивности спрам свих партнера, та је димензија показала само делимичне и непотпуне резултате, уз значајну диференцијацију на две подгрупе: ГМУ (Грузија, Молдавија и Украјина, које важе за предводнике у процесима европеизације) и БАЈ (Белорусија, Азербејдан и Јерменија,

⁴ Пуно име правног акта на енглеском језику је: Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part - Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government. Видети: OJ L 246, 17.9.1999, p. 3–51.

које су показале неинтересовање или само делимично интересовање за продубљивање стратешких веза са Европском унијом). Присуство замрзнутих територијалних сукоба у свим земљама које су наклоњеније сарадњи са Европском унијом, као и начин на који је украјинска криза ескалирала, за неколико партнера представља значајан аргумент одвраћања од ближег повезивања са Бриселом у корист других партнера попут Русије, али чак и Турске. Неповољни феномени попут белоруске политичке кризе и другог карабашког рата допринели су појачаном ослањању Минска, Јеревана и горских Јермена на Русију, у одсуству других могућности да очувају минимум својих националних интереса. Такође, појачани ангажман Турске, било да је координисан са Русијом или је више једностран, не само да је омогућио промену односа снага на Кавказу у корист Азербејџана, већ и перспективу за снажнији ангажман те земље у стратешки важном подручју. С друге стране, ослањање националних руководства БАЈ земаља на споменуте „неевропске“ силе у безбедносно-политичком смислу онемогућавају остваривање резултата у доменама Источног партнерства.

Литература

Ковачевић М. (2020). *Европска диференцирана унија*. Београд: Факултет политичких наука.

Петровић, М. (2018). *Непотпуна интеграција као препрека политичком развоју Источног партнерства Европске уније* (докторска дисертација). Београд: Факултет политичких наука.

Петровић, М. (2019). *Настанак украјинске кризе: од политичке илузије Европске уније до битке за постсовјетску Европу*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

Петровић, М. (2020). „Белорусија неће бити друга Украјина“, *Еурактив Србија*. Приступљено 1. фебруара 2022. преко: <https://euractiv.rs/8-eu-prioriteti/142-analize-i-stavovi/15320-belorusija-nee-bit-druga-ukrajina>.

Петровић, М. (2020). “Подела карата на Кавказу мимо пажње Европске уније”, *Еурактив Србија*. Приступљено 20. децембра 2021, преко: <https://euractiv.rs/8-eu-prioriteti/142-analize-i-stavovi/15617-podela-karata-na-kavkazu-mimo-panje-evropske-unije>.

Стојадиновић, М. (2019). „Изазови „малих“ и „средњих“ држава у мултиполарном свету“. *Српска политичка мисао* 64 (2): 125-138.

Таловић, В. и Милосављевић, С. (2017). „Могућа решења украјинске кризе“. *Српска политичка мисао* 56 (2): стр. 169-191.

Alekseenkova E. (2021) "Russia-West Relations: A Piece of the Broken Mirror of Globalization", *Global E-Journal*. Retrieved January 5, 2022, from: <https://globalejournal.org/global-e/june-2021/russia-west-relations-piece-broken-mirror-globalization>.

Aslund, A. (2020) "Europe's last dictator: The rise and (possible) fall of Alyaksandr Lukashenka", *Atlantic Council*. Retrieved February 1, 2022, from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/europes-last-dictator-the-rise-and-possible-fall-of-alexander-lukashenko/>

BBC. (2015). „EU and US to ease sanctions on Belarus President Lukashenko“, *BBC*. Retrieved January 16, 2022, from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34674183>.

BBC. (2020). "What's happening in Belarus?“, *BBC*. Retrieved February 1, 2022, from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53799065>.

Bianchini, S. & Minakov, M. (2018). "State-Building Politics after the Yugoslav and Soviet Collapse – The Western Balkans and Ukraine in a Comparative Perspective: An Introduction." *Southeastern Europe* 42: 291-304. doi: 10.1163/18763332-04203001.

Blidaru, S. (2019). "Zero-sum games and mixed-motive games in the fight of the Russian Federation with the West for Ukraine ." *Europolity* 12 (2): 37-66.

Council of the European Union. (2009) "Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit", *Consilium Europa*. Retrieved December 15, 2021, from https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf.

Delcour, L. (2015). "Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects." *Problems of Post-Communism*, 62 (6): 316-327, doi: 10.1080/10758216.2015.1057075.

De Spiegeleire, S, Skinner C. & Sweijts, T. (2017). *The rise of populist sovereignty*. The Hague: The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS).

Deutsche Welle. (2018). "Armenia: Serzh Sargsyan resignation a blow to Russia foreign policy", *DW*. Retrieved November 30, 2021, from: <https://www.dw.com/en/armenia-serzh-sargsyan-resignation-a-blow-to-russia-foreign-policy/a-43504304>.

Deutsche Welle. (2018). “Armenian parliament elects protest leader Nikol Pashinyan prime minister”, *DW*. Retrieved December 1, 2021, from: <https://www.dw.com/en/armenian-parliament-elects-protest-leader-nikol-pashinyan-prime-minister/a-43697066>.

Deutsche Welle. (2021). “EU imposes sanctions on Belarus after plane diversion”, *DW*. Retrieved January 10, 2022, from: <https://www.dw.com/en/eu-imposes-sanctions-on-belarus-after-plane-diversion/a-57649121>.

Deutsche Welle. (2021). “Armenia in political crisis over PM's comments on Russian missiles“, *DW*. Retrieved December 10, 2021, from: <https://www.dw.com/en/armenia-in-political-crisis-over-pms-comments-on-russian-missiles/a-56719459>.

Dura, G. (2008). *The EU's Limited Response to Belarus' Pseudo 'New Foreign Policy'*. Brussels: Centre for European Policy Studies..

European Commission. (2021). “Countries and regions: Belarus“. *European Commission*. Retrieved January 28, 2022, from: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/belarus/>.

European Council. (2021). “Eastern Partnership summit, 15 December 2021”, *Consilium Europa*. Retrieved January 5, 2022, from: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2021/12/15/>.

European Council. (2022) “Eastern Partnership“, *Consilium Europa*. Retrieved November 28, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>.

European Council. (2022). “EU relations with Belarus.” *Consilium Europa*. Retrieved January 31, 2022, from: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/>.

EU Sanctions Map. (2022). “Restrictive measures in respect of Belarus”, *Sanctions Map*. Retrieved January 10, 2022, from: <https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/2/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D>.

Freedom House. (2020). “Nations in Transit 2020 - Dropping the Democratic Facade“, *FH*. Retrieved December 10, 2021, from: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf.

Gebicki, M. (2021). “Airlines avoid Belarus airspace: How politics can change your flight path“, *Traveller*. Retrieved January 10, 2022, from: <https://www.traveller.com.au/airlines-avoid-belarus-airspace-how-politics-can-change-your-flight-path-h1w1mu>.

Grzywaczewski, T. (2021). “Russia and Belarus Are Using Migrants as a Weapon Against the EU”, *Foreign Policy*. Retrieved January 15, 2022, from: <https://foreignpolicy.com/2021/09/18/russia-belarus-poland-lithuania-migrants-eu-weapon/>.

Ioannes, E. (2021). “ Why Belarus is using migrants as a political weapon“, *VOX*. Retrieved January 15, 2022, from: <https://www.vox.com/2021/11/14/22781335/belarus-hybrid-attack-immigrants-border-eu-poland-crisis>.

Karapetyan, A. (2021). “The Serzh Sargsyan Administration: 2008-2018”, *EVN*. Retrieved December 1, 2021, from: <https://evnreport.com/magazine-issues/the-serzh-sargsyan-administration-2008-2018/>.

Kimmage, M. (2021). “Disquiet on the Eastern Front”, *GMFUS*. Retrieved December 30, 2021, from: <https://www.gmfus.org/news/disquiet-eastern-front>.

Krasner, S. (1999). “Sovereignty – organized hypocrisy”. Princeton: Princeton University Press.

Kuznetsov, S. (2021). “Belarus parliament blocks returning migrants”, *Politico*. Retrieved December 28, 2021, from: <https://www.politico.eu/article/belarus-migration-europe-latvia-lithuania-poland-refugees/>.

Minzarari, D. (2020). “Russia’s Stake in the Nagorno-Karabakh War: Accident or Design?”, *SWP*. Retrieved December 20, 2021, from: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-stake-in-the-nagorno-karabakh-war-accident-or-design>.

Nigam, A. (2021). “ Belarus President Says EU Suspended Readmission Treaty By Imposing Sanctions“, *Republic World*. Retrieved December 30, 2021, from: <https://www.republicworld.com/world-news/europe/belarus-president-says-eu-suspended-readmission-treaty-by-imposing-sanctions.html>.

OSCE. (2015). ”International election observation mission: Republic of Belarus – Presidential Election, 11 October 2015 – Statement of preliminary findings and conclusions”, *OSCE*. Retrieved January 19, 2022, from: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/8/191586.pdf>.

Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part - Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government. OJ L 246, 17.9.1999, pp. 3–51.

Petkova, Mariya. (2020) “ Lukashenko’s survival game: What happens next in Belarus?“, *AlJazeera*. Retrieved January 20, 2022, from: <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/19/lukashenkos-survival-game-what-happens-next-in-belarus>.

Pfetsch, F. (2011). “Power in International Negotiations: Symmetry and Asymmetry.” *Dans Négociations* 2011/2 (16): 39.

RFE/RL. (2021). “EU Deplores Minsk Moves To Sever Ties After Economic Sanctions”, *Radio Free Europe/ Radio Liberty*. Retrieved December 10, 2021, from: <https://www.rferl.org/a/belarus-eu-relations-sanctions/31330390.html>.

Sargsyan, I. (2021). “Armenia – on short-term U.S. support”, *GMFUS*. Retrieved December 1, 2021, from: <https://www.gmfus.org/news/what-next-us-democracy-support-central-and-eastern-europe>.

Shraibman, A. (2021). “Why Lukashenko Has Recognized Crimea as Russian Territory”, *Carnegie Moscow Center*. Retrieved December 20, 2021, from: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85944>.

Smith, N, Marković Khaze, N. & Kovačević, M. (2021). “The EU’s stability-democracy dilemma in the context of the problematic accession of the Western Balkan states.” *Journal of Contemporary European Studies*, 29:2, 169-183, DOI: 10.1080/14782804.2020.1823823.

Trapara, V. (2021). The Belarusian issue in European affairs. In: K. Zakić & B. Demirtaş (Eds.), *Europe in changes: the old continent at a new crossroads* (pp. 307-324). Belgrade: Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies.

Wesolowsky, T. (2020). “Elections In Belarus: How Lukashenka Won And Won And Won And Won And Won”, RFERL. Retrieved January 18, 2022, from: <https://www.rferl.org/a/elections-in-belarus-how-lukashenka-won-and-won-and-won-and-won-and-won-/30767860.html>.

THE UNFAVORABLE PERSPECTIVE OF EASTERN PARTNERSHIP IN CERTAIN COUNTRIES OF THE “EUROPEAN NEIGHBOURHOOD”

Summary

This paper examines the limited political outcomes pertaining to the deepening of relations between the European Union and certain eastern-partner-governments. The author identifies significant obstacles in foreign policy domain which inhibit the deepening of cooperation as a consequence of worsened relations with Russia, as the strategic rivalry with that country – ongoing since the escalation of the Ukrainian crisis - continues. The political leaders of Belarus, Armenia and Azerbaijan continue to cooperate with the EU in a limited scope, unwilling to suspend the developing of relations with other actors like Russia or Turkey, primarily due to

security-related concerns. Owing to their familiarity with the region, traditional affinities, but also the hard power and developed policy instruments, those actors have been growingly present in several countries belonging to the EU's Eastern Partnership. The endurance of frozen conflicts on the territories of those eastern partners which are more inclined towards the European Union, coupled with the inadequate role of Brussels in inciting the Ukrainian geopolitical crisis, act as deterring elements towards other regional powers. The author concludes that the Eastern Partnership initiative has only partially contributed to the rapprochement with the post-Soviet European neighbours, primarily on the bilateral level.

Key words: neighbourhood policy, European Union, Europeanization, conflicts, sovereigntism, Ukrainian crisis, hard power.